

MAU
PRESS

Artuklu Kaime

Türkiye’de Kadınların Siyasi Yaşamdaki Durumuna Genel Bir Bakış

Naime BEKMEZCİ | <https://orcid.org/0009-0007-9986-1677> | ngunduzun@gmail.com

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Konya, Türkiye.

ROR ID: <https://ror.org/045hgzm75>

Geliş Tarihi 13/03/2024
Kabul Tarihi 25/05/2024
Yayın Tarihi 31.05.2024

Atıf Bilgisi

Bekmezci, N. (2024). Türkiye’de kadınların siyasi yaşamdaki durumuna genel bir bakış. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 7(1): 32-46. <https://doi.org/10.55119/artuklu.1452136>

Öz

Kadınların siyasi haklarına erişimi, bir toplumun demokratik ve eşitlikçi yapısının önemli bir göstergesidir. Türkiye, kadınların siyasi katılımı ve hakları konusunda önemli adımlar atmış olsa da bu alanda kadınlar hala bazı zorluklarla karşılaşmaktadırlar. 1930’lu yıllarda kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması önemli bir dönüm noktasıdır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren kadınların siyasi katılımı teşvik edilmiş ve kadınların toplumsal yaşamın her alanında aktif rol alması desteklenmiştir. Türkiye’de kadınların siyasi haklarına ilişkin genel bir bakış, ülkedeki demokratik gelişmelerin ve toplumsal dönüşümün ayrılmaz bir parçasıdır. Kadınların siyasi katılımı ve temsiliyeti, ülkenin demokratik yapısının ve toplumsal adaletin bir ölçüsü olarak kabul edilmektedir. Araştırmada literatür taraması yapılmış ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu makalede, Türkiye’de kadınların siyasi haklarına yönelik bir perspektif sunulmaktadır. Bu çalışma, kadınların siyasetteki rolüne ve Türkiye’nin demokratikleşme sürecinde genel bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların siyasi alanda daha etkin bir şekilde yer alması için çeşitli politika ve programların hayata geçirilmesi elzemdir. Kadınların siyasi katılımını artırmak için yapılacak çalışmaların multidisipliner bir yaklaşımla ele alınması, sürdürülebilir ve kapsayıcı sonuçlar elde etmede kritik bir öneme sahiptir. Bu çabaların sonucunda, geçmiş dönemlere kıyasla Türkiye’de kadınların siyasi haklarına ve katılımına dair daha adil ve eşitlikçi bir ortamın oluşması mümkün olabilecektir.

Anahtar Kelimeler

gazetecilik, siyasi yaşam, kadın, temsil.

A General Overview of the Situation of Women in Political Life in Türkiye

Naime BEKMEZCİ | <https://orcid.org/0009-0007-9986-1677> | ngunduzun@gmail.com

Selçuk University, Social Sciences Institute, Journalism Department, Konya, Türkiye.

ROR ID: <https://ror.org/045hgzm75>

Date of Submission 13/03/2024
Date of Acceptance 25/05/2024
Date of Publication 31.05.2024

Citation

Bekmezci, N. (2024). Türkiye’de kadınların siyasi yaşamdaki durumuna genel bir bakış. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 7(1): 32-46. <https://doi.org/10.55119/artuklu.1452136>

Abstract

Women's access to political rights is an important indicator of the democratic and egalitarian structure of a society. Although Turkey has taken important steps regarding women's political participation and rights, women still face some difficulties in this area. The recognition of women's right to vote and to be elected in the 1930s was an important turning point. Since the establishment of the Republic, women's political participation has been encouraged and their active role in all areas of social life has been supported. An overview of women's political rights in Turkey is an integral part of democratic developments and social transformation in the country. Women's political participation and representation are considered a measure of the country's democratic structure and social justice. In the research, a literature review was conducted, and the document analysis method was used. This article presents a perspective on women's political rights in Turkey. This study aims to provide a general perspective on the role of women in politics and Turkey's democratization process. It is essential to implement various policies and programs to ensure gender equality and to ensure that women take a more active part in the political arena. Addressing the studies to increase women's political participation with a multidisciplinary approach is of critical importance in achieving sustainable and inclusive results. As a result of these efforts, it will be possible to create fairer and more egalitarian environment regarding women's political rights and participation in Turkey compared to previous periods.

Keywords

journalism, political life, women, representation.

Giriş

Kadınların insan hakları mücadelesi, derin köklere sahip eski ve sosyolojik olarak toplum yapılarını etkileyen önemli bir konudur. Erkek egemenliği altındaki dünyada, kadınların insan haklarına sahip eşit bireyler olarak kabul edilmesi; tarihsel olarak uzun ve karmaşık bir savaşın sonucudur. Bu bağlamda, kadınların karşılaştığı sorunlar, kadın hakları hareketinin en temel önceliklerinden biridir ve siyasi temsil meselesi, bu sorunlardan sadece biridir.

Türkiye’de kadın haklarının evrimini doğru bir şekilde anlayabilmek için, Cumhuriyet öncesi dönemi incelemek ve o dönemdeki koşulları değerlendirmek önemlidir. Kadın hareketlerinin temel motivasyonu, kadın-erkek eşitsizliği ve adaletsizliğine karşı bir başkaldırıdır. Orta Çağ’da Avrupa’da, kadınlar genellikle kilise, ev işleri ve çocuk bakımı gibi geleneksel rollerle sınırlı kalmıştır ve toplumsal yaşamın kamusal alanından dışlanmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, kadınların karşılaştığı temel sorunlar, dünyanın diğer bölgelerindeki benzer sorunlarla paralellik göstermiştir ve bu da kadın hakları hareketinin hızla yayılmasına ve etkili olmasına olanak sağlamıştır. Bu çerçevede, Türkiye’deki kadın hakları mücadelesinin tarihini ve evrimini anlamak, toplumsal değişimin derinliklerine inmek ve kadınların kazanımlarını değerlendirmek açısından önemlidir. Geçmişten günümüze kadınların siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta yaşadığı dönüşümler, bugünkü kadın hareketinin temelini oluşturur. Kadınların siyasi temsiliyeti, bu hareketin sadece bir parçasıdır ve kadınların tam ve etkili bir şekilde insan haklarından yararlanmasını sağlamak için daha geniş bir dönüşüm ve eşitlik mücadelesi gerekmektedir.

Demokrasinin temel taşı olan siyasal katılım, oy verme davranışı ile başlar. Bu davranış siyaset bilimciler tarafından katılımda en üst seviyeyi temsil etmektedir. Günümüzün demokratik devletlerinde eşit oy gibi temel haklar bir mücadele alanı halinden uzaklaşmıştır. Bunun nedeni ırk, cinsiyet gibi kanuni sınırlamaların kaldırılmış olmasıdır. Fakat demokratik devletlerde bu hakların işlevselliği ve etkin kullanımına yönelik sorunlar devam etmektedir. Türkiye’de de kadınların siyasal katılımı ve temsiliyeti, asırlık bir geçmişe rağmen hala tam olarak gelişmemiştir (Değirmenci, 2022).

Literatür incelendiğinde, bu konuda daha önce de birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Kadınların siyasi yaşama katılımı ve siyasal alanda var olmalarına ilişkin bu çalışmalar arasında Gökçimen (2008) tarafından yapılan çalışma ön plana çıkmaktadır. Söz konusu çalışmada Osmanlı son dönemi kadın hareketleri, ardından dünyada siyasi alanda kadınların temsil oranları ve ülkemiz siyasetinde yeterince temsil edilmemeleri üzerinde durulmaktadır. Örtlek ve Tekelioğlu (2018) tarafından yapılan çalışmada ise siyasal yaşamda kadınların

durumuna ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Yavuz tarafından (2022) yapılan çalışmada ise savaş dönemlerinde erkeklerin cephede bulunması sebebiyle kamusal alanda kadınların daha görünür hale gelmesi ve siyasi haklarını elde etme süreçlerinin gelişimi incelenmiştir. Bu çerçevede çalışmada siyasi alanda kadınların rolüne yönelik bir genel bakış sunarak, ülkemizde demokratikleşme sürecinde kadınların konumunun ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır, bu çalışma, ülkemizde kadınların kadın hakları bağlamında kadınların siyasi haklarına ilişkin bir yaklaşım ortaya konması bakımından önem taşımaktadır.

1. İnsan Hakları Bağlamında Kadın Hakları

Toplumların erkek ve kadın cinslerine yönelik yaklaşımları, onları yetiştirme tarzı, bireysel ve sosyal görevlerine dair algıları, güvenlik, beslenme, üretim ihtiyaçlarına ilişkin inançları, örf ve âdetleri doğrultusunda zaman içinde şekillenmiş ve kökleşmiştir. Bu uygulamalar, toplumların günlük yaşamlarına, diline, müziğine, eserlerine, tutum ve davranışlarına yansımıştır. Ancak, bu kalıpların oluşturduğu toplumsal cinsiyet algısı genellikle dışlayıcı ve ayrımcı olmuştur. Ataerkil toplumlarda, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik ve ayrımcılık, yaygın olarak inançlar, töreler, gelenekler ve göreneklerle pekiştirilmiştir. Kadınlar ve erkekler hakkındaki önyargılı söylemler, müzik, atasözleri ve anlatılan kıssalar gibi kültürel araçlar aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılarak toplumsal cinsiyet eşitsizlik ve ayrımcılık sürdürülmüştür.

İnsan hakları kavramı, 20. yüzyılda önemli tartışmalara konu olmuş ve içeriği belirsiz kalmış bir söylem olarak ortaya çıkmıştır. Fransız devrimi sonrasında, özellikle burjuvazinin savunduğu bu söylem, belirli hak ve özgürlüklerden, özellikle yasal haklardan tüm insanların eşit bir şekilde yararlanması fikrine dayanmaktadır. Bu söylem, yurttaşlık idealini temel ilke olarak kabul eder ve siyasal, sosyal ve medeni haklar olmak üzere üç ana alanda hakları referans alır. İnsan hakları söylemi, BM’nin 10 Aralık 1948’de kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde somut bir şekilde ifadesini bulmuştur. Bu bildirme, özünü 1879’da kabul edilen İnsan ve Yurttaşlık Bildirgesi’nden almıştır. İnsan hakları kavramı, temel olarak tüm insanların yasalar önünde eşit olduğunu ve sosyal ortamda özgürlük, mülkiyet ve güvenlik haklarına saygı duyulması gerektiğini ifade eder. Ancak, insan haklarının gerektirdiği davranış örtüntüleri dünya genelinde farklılık gösterebilir. Örneğin, tarih boyunca kadınlar, insan haklarından mahrum bırakılmış ve erkeklere göre düşük bir konumda görülmüştür. Bu durum, kadınların sosyal, ekonomik ve siyasal alandaki eşitsizliğini vurgular ve insan hakları söyleminin uygulanmasındaki zorlukları ortaya koymaktadır (Kızılçelik, 2002).

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla Cemiyet-i Akvam'ın yerine 1945 yılında Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmuştur. Bu örgüt, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın ve 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin temel ilkeleri doğrultusunda faaliyet göstermektedir. Bu belgeler, üye ülkelerin tüm insanlara, özellikle kadınlara, yaşama hakkı, ifade ve düşünce özgürlüğü, özel hayatın gizliliği, seçme ve seçilme hakkı gibi ilk kuşak insan hakları bağlamında siyasi, finansal ve toplumsal eşitlik gibi ikincil kuşak insan haklarını tanıyarak kanuni açıdan güvenceye almıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin kabul edilmesi ile bütün devletlerde insan hakları ve özellikle de kadın hakları dikkat çekici hale gelmiştir. Bu bağlamda, beyanname, devletlere yasal düzenlemelerinde rehberlik etmiş ve kadın haklarına yönelik çeşitli önlemlerin alınmasını teşvik etmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında, kadına yönelik şiddet uluslararası kamuoyunun gündemine girmiştir. 1975 ve 1985 yılları arası dönem Birleşmiş Milletler tarafından "Kadın On Yılı" ilan edilmiş ve bu yıllar arasında uluslararası alanda kadın birliklerinin hareket ve eylemleri önem kazanmıştır. Süreç boyunca uluslararası örgütler kadın hakları, kadına şiddet gibi konularda daha hızlı standartlar belirlemesi gerektiğinin önemi de anlaşılmıştır. 1975'te bu çerçevede Meksika'da Dünya Kadın Konferansı düzenlenmiş ve bu konferansta bir eylem planı kabul edilmiştir. Söz konusu planda ailenin, aile bireylerinin güvenliğinin ve eşitliğinin sağlanmasına yönelik eğitim verilmesi önerilmiştir (Erbay, 2019).

Çağdaş demokratik hukuk devletlerinde, kanun önünde ayırım gözetilmeksizin eşitlik sağlanması, insan haklarına saygıda temel kriterlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Buna bağlı olarak insan haklarının somut bir yansıması olarak kabul edilecek olan kadın haklarına yönelik çalışmalar yapılması, bir ülkede demokratikleşme ve sürdürülebilir kalkınma için önemli bir adımdır. Kadın haklarının hukuki boyutta ele alınması, insan haklarına dayalı bir yaklaşımı ifade eder (Moroğlu, 2018). Ancak dünya genelinde ve Türkiye'de hakların mevcudiyeti ve kullanılması arasında kadınların aleyhine belirgin bir ayırım söz konusudur. Kadınların eğitim, sağlık, ekonomi, sosyal, kültürel ve siyasi yaşam gibi alanlardaki sorunlarının varlığı, toplumun her kesimini olumsuz etkilemektedir. Özellikle ülkelerin, bölgelerin ve küresel düzeydeki istatistikleri incelendiğinde, kadınların bu sorunlardan daha yüksek oranda etkilendiği görülmektedir (Moroğlu, 2018).

2. Siyasal Katılım ve Kadınların Siyasal Katılımı

Siyasal katılma, demokratik yönetimin temel ilkesi olan katılımın genel amacıdır. Demokrasiyle katılma arasındaki bu benzerlik, katılımın ulus seviyesinde yaygın hale

gelmesi ve temel olarak toplumu meydana getiren cinsiyetlerin arasında kanuni bir eşitlik ilkesi olmasından kaynaklıdır (Uysal, 1984). Kadın ve erkek arasındaki eşitlik kadının siyasi katılımı ya da temsili gibi alanlardaki sorunlar, demokratik açıdan önemli göstergeler olarak değerlendirilebilmektedir. Geleneksel yaşam biçimlerinden modern yaşam biçimlerine geçilmesi sonucunda kadının toplum içindeki statüsünün netleştirilmesi için düzenlemelere gereksinim duyulmuştur. 1970’lerde feminizm bilincinin açığa çıkmasıyla beraber kadınlar eşitsizlikleri fark ederek, demokratik ve liberal eğilimler içerisine girmiştir. Özellikle seçme ve seçilme hakkına yönelik olarak gerçekleştirilen eşitlikçi düzenlemeler kadınların siyasi alandaki varlığını da teşvik etmiştir (Turan, 1996). Siyasal bilimlerde siyasete kimlerin, nasıl ve neden katıldığı, katılımı kolaylaştıran faktörler ve katılmayanların nedenleri araştırma konusu olarak ele alınmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar, kadınların siyasi alandaki rolüne odaklanarak kadınların siyasete katılımını incelemektedir. Özellikle Aristo, Campbell gibi birçok bilim insanı, kadınların siyasi katılımını ve siyasetteki yerini değerlendirmiştir. Bu tartışmalar genellikle kadınların erkeklerden farklı siyasi yapıya sahip olduğu ve katılımlarının sınırlı olduğu varsayımı üzerine yoğunlaşmıştır. Kadınların siyasete katılımının erkeklerden farklı olduğu ve bu katılımın şekli ve nedenlerinin de farklılık gösterdiği düşünülmektedir. Siyaset ve siyasi konulara yaklaşımlarıyla ilgili olarak da kadınların tutumlarının erkeklerden farklı olduğu yorumlanmaktadır. Sadece oy vermek veya bir siyasi partiye üye olmak gibi geleneksel katılım biçimlerinin ötesinde, siyasi katılım, siyasi faaliyetlerin geniş bir yelpazesini kapsar. Bu, bir partinin sembolüne tepki göstermekten, profesyonel politikacı olarak çalışmaya kadar uzanan çeşitli faaliyetleri içermektedir (Tokgöz, 1979).

Kadınların siyasi alana dâhil olmasında etkili olan temel unsurlardan biri toplumsal cinsiyet algısıdır. Söz konusu algı kadın değerleri, kadın kimliğinin kamusal alanda ve siyasi yaşamda temsili yerine cinsiyetçi, erkek egemen ve eril normları özümsemiş bir yaklaşımı içerir. Bu yaklaşım ise ataerkil kültürden doğmuştur. Ataerkil kültür, kadının siyasi alanda var olmasına engel olan sosyal norm ve kalıplara sahiptir. Kadınların siyasete katılmasını ve liderlik rollerinde yer almasını sınırlayan bu normlar, toplumda yaygın olarak kabul görmekte ve kadınların siyasi katılımını engellemektedir (Demir, 2021).

Ataerkil toplumlarda siyasetin erkek işi olarak görülmesi, kadınları politik sistem içerisinde aktif rol almaktan alıkoyan önemli bir faktördür. Bu bakış açısı, rekabet, iktidar ve güç ilişkilerini erkeklerin onaylandığı bir alan olarak tanımlar, bu da kadınları sistem dışında bırakmaktadır. Ayrıca, kadınların evdeki toplumsal rolleri ve hane içi görevleri nedeniyle, siyasetin gerektirdiği beşerî ve ekonomik sermayeye sahip olmaları ve siyasete zaman

ayırımları engellenmektedir (Ayata, 2011).

Kadınların siyasal katılımını etkileyen diğer bir faktör ise sosyal ve ekonomik göstergelerdir. Toplumsal cinsiyet normlarının baskınlığı ve erkek egemen kamusal alanda kadınların ikincil konumda olmaları, eğitim ve ekonomik sermayeye sahip olmalarını zorlaştırır. Kadınlar genellikle hane içi emek harcayarak zamanlarını geçirdikleri için siyasi partilere adaylık veya yöneticilik gibi pozisyonlara başvurmak için gerekli zaman ve finansal kaynaklara erişimde zorluklar yaşamaktadırlar (Pınarcıoğlu, 2017). Ayrıca siyasal kurumlardan kaynaklanan sebepler de kadınların siyasal katılımını etkilemektedir. Siyasi parti kanunlarındaki kadın temsil kotasının tam olarak uygulanmaması, pozitif ayrımcılık politikalarının yetersiz kalması ve kadın adaylara gerekli finansal destek ve pozitif ayrımcılığın sağlanmaması kadınların siyasete katılımını sınırlamaktadır. Kadın adaylar genellikle sembolik olarak seçilemeyecek bölgelerden aday gösterilerek kota uygulamasının yüzeyde kalması sağlanmaktadır. Bu nedenle, siyasi kurumların politikaları, sosyal ve kültürel pratikler, yaşam biçimi, dünya görüşü ve finansal engeller gibi bir dizi dinamik, kadınların siyasal katılımını etkilemektedir (Demir, 1985).

Kadınların siyasi alanda temsili sorunu, esasında kadınların vatandaşlık tanımlamalarının dışında bırakılması ile başlamıştır. Buna göre vatandaşlık erildir ve bir cinsiyete sahiptir. Bu da kadın ve erkeğin eşit vatandaşlar olmasının önüne geçen temel unsurlardan biridir. Dünya genelinde ve ülkemizde erkek ve kadınların eşit vatandaş olmasını engelleyen gelişmeler ve yaklaşımlar, kültürel bir durumdur ve yinelenerek inşa edilmektedir. Buna bağlı olarak toplumlar arasında toplumsal cinsiyet algısı da değişmektedir. Toplumsal alanda cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına ilişkin algı ve farkındalık düzeyinin yükseldiği toplumlarda kadınların kamusal alanda daha fazla yer aldığı görülmektedir (Pınarcıoğlu, 2017). Ancak bu süreç her ülkede farklı hızlarda gerçekleşmektedir ve kadınların siyasal temsiliyeti için hala önemli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu nedenle, toplumun genel algısını değiştirmek ve kadınların siyasette daha etkin bir rol oynamalarını sağlamak için daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

2.1. Dünyada Kadınların Siyasi Yaşama Katılımı

Kadınların eşitlik mücadelesi, 1789 Fransız Devrimi'yle başlamıştır. Devrim sırasında, kadınlar baskıcı rejime karşı mücadele etmiş ve insan haklarına yönelik taleplerini dile getirmişlerdir. Ancak Fransız Devrimi'nin 'İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde kadınların yer almaması, kadınların kendi haklarını talep etmeleri için bir itici güç olmuştur.

Devrimci kadınlar, bu eksikliği gidermek için 1791 yılında ‘Kadın ve Yurttaş Hakları Beyannamesi’ni ilan etmişlerdir. Bu belge, tarihte yazılan ilk kadın hakları beyannamesi olma özelliğini taşımaktadır. Bu mücadelede yer alan kadınlar, sadece talepleriyle değil, aynı zamanda yaşadıkları zorluklarla da karşı karşıya kalmışlardır (Moroğlu, 2018).

Kadınların hak mücadelesi, 20. yüzyılın başlarında da devam etmiş ve özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında ivme kazanmıştır. Bu dönemde, Birleşmiş Milletler gibi küresel örgütlerin kurulmasıyla kadın haklarına yönelik uluslararası çabalar artmıştır. 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Beyannamesi, kadın haklarının evrensel olarak tanınması ve korunması için önemli bir adım olmuştur. Birleşmiş Milletler bünyesinde kadın hakları konusunda yapılan çalışmalar, 1970’li yıllardan itibaren daha da ivme kazanmış ve kadınların eşitlik, kalkınma ve barış için mücadelesine destek olmuştur. Bu süreçte, kadınların siyasi, ekonomik ve sosyal haklarına yönelik birçok uluslararası sözleşme ve belge kabul edilmiştir. Bu gelişmeler, kadınların hak mücadelesinde önemli bir ilerleme sağlamış ve dünya genelinde kadın haklarının daha fazla tanınmasına katkıda bulunmuştur (Moroğlu, 2018).

Kadın haklarının gündeme gelmesindeki en önemli etkenlerden biri, Amerikan ve Fransız devrimlerinin ardından Endüstri Devrimi’nin XVIII. yüzyılda gelişerek Avrupa başta olmak üzere dünyaya yayılmasıdır. Bu devrimler ve Endüstri Devrimi, toplumsal yapıda derin değişikliklere yol açmış ve kadınların toplumsal ve ekonomik hayatta daha fazla yer almasını teşvik etmiştir. Endüstri Devrimi’nin etkisiyle yeni ve nitelikli iş gücü ihtiyacı doğmuş, bu da kadınların çalışma hayatına katılmasını ve ekonomik özgürlüklerini aramalarını sağlamıştır. 1868 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin Wyoming Eyaleti’nde kadınlara siyasal eşitlik bağlamında seçme hakkı tanınması, kadın haklarının tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu adım, kadınların siyasi alanda daha aktif bir rol oynaması için bir başlangıç olmuştur. Wyoming Eyaleti’nin bu adımını, 1893’te Yeni Zelanda ve 1902’de Avustralya izlemiştir. Bu ülkelerde kadınlara seçme hakkı tanınması, kadın hakları mücadelesinin uluslararası alanda önemli bir ivme kazanmasına katkı sağlamıştır (Duroğlu, 2007). Bu gelişmeler, kadınların toplumda daha fazla görünürlüğe ve etkiye sahip olmalarını sağlamış, kadın haklarının savunulması ve ilerletilmesi için uluslararası platformlarda önemli bir dayanak oluşturmuştur. Endüstri Devrimi’nin doğurduğu ekonomik ve toplumsal değişimler, kadınların siyasal ve ekonomik haklarını aramalarını teşvik etmiş ve kadın hakları hareketinin gelişimine katkı sağlamıştır. Bu süreç, kadınların eşitlik ve adalet için mücadele etmelerinde önemli bir dönemeç olmuştur.

Sanayileşme, şehirleşme ve eğitimdeki yaygınlaşma gibi faktörler, kadının sosyal hayattaki rolünün evriminde önemli bir değişime yol açmıştır. Özellikle kadının çalışma

hayatına katılımı, bu değişimin en önemli belirleyicilerinden biri olmuştur. Eski çağlarda, pek çok toplumda kadına değer verilmezken, sosyal, biyolojik ve ekonomik açıdan ikinci plana atılması yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Kadının statüsü coğrafyaya, kültüre ve zamana bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Bazı dönemlerde eşitlik sağlanmışken, bazı dönemlerde ise kadınlar haksızlık ve ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Kadın hakları, tarihsel süreç içinde toplumların en önemli sorunlarından biri olarak ele alınmış ve çözüm bekleyen bir konu olmuştur. İlk topluluklardan günümüze kadar kadın hakları sorunu, bireysel ve toplumsal düzeyde çözüm bekleyen bir problem olarak varlığını sürdürmektedir. Son yüzyılda kadınların sosyal, ekonomik ve siyasi alanlardaki hak mücadelesi, önemli ilerlemelere ve değişimlere yol açmıştır. Kadınların eğitim almaları, çalışma hayatına katılmaları ve siyasi arenada yer almaları, kadın haklarının daha fazla tanınması ve korunmasına yönelik önemli adımların atılmasını sağlamıştır. Bu süreçte, kadınların toplumdaki rolü ve değeri konusunda daha geniş bir farkındalık ve kabulün oluşması, kadın haklarının ilerlemesi açısından önemli bir adımdır (Kaplan, 1988).

2.2. Türkiye’de Kadınların Siyasi Alana Dahil Olması ve Günümüzdeki Durum

Tanzimat dönemi ile birlikte, eğitim olanaklarının artmasıyla yetişen kadınlar, Meşrutiyet döneminde dergi ve cemiyet faaliyetleriyle sosyal alanda kendilerine yer bulmuşlardır. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı döneminde ise kamusal alanda ekonomik faaliyetlerde ve yardım cemiyetlerinde aktif rol almışlardır. Millî Mücadele Dönemi’nde ise hem cephe gerisinde hem de cephede örgütlü faaliyetlerde bulundular ve savaş sonrasında siyasi hak taleplerini dile getirmişlerdir. Bu süreçte saltanatın kaldırılması, İstanbul hükümetinin istifası ve Halk Fırkası’nın henüz kurulmaması gibi faktörlerle Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu henüz tamamlanmamıştı. Ayrıca, çift anayasalı bir dönemde, 1876 Kanun-i Esasi’nin henüz yürürlükten kaldırılmamış olması da dikkate değerdi ve bu kanunda kadınların seçme ve seçilme hakları bulunmamaktaydı. 1921 Anayasası’nda ise bireyin hak ve özgürlüklerine dair spesifik düzenlemeler olmasa da anayasanın ruhu milli egemenliğe dayandırılmıştır. Kadınlar, bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti’nin gelişimine kendilerini dahil ederek öncelikle toplumsal ve ekonomik alanda etkin olmaya çalışmış, ardından da siyasi alanda varlık göstermeye çabalamıştır. Parti kuruluş dilekçeleri beklerken, kadınların girişimleri, Tanzimat’tan beri kadın hareketini destekleyen aydınların desteğine rağmen, bazı gazete ve dergilerde karşıt görüşlerle karşılaşmıştır (Yavuz, 2022). Örneğin 1923 yılı Nisan ayında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde milletvekili kanununa ilişkin görüşmeler esnasında Tunalı

Hilmi Bey’in kadınların da milletvekili seçimlerine dahil edilmesi düşüncesi tartışmalara neden olmuştur. Ancak bu durum, kadınların siyasi haklarının tanınmasıyla ilgili ilk girişimlerden biri olarak kaydedilmiştir (Gökçimen, 2008).

Kadınların erkekler ile eşit haklara sahip olması durumu, Türkiye’de dünya genelindekinden daha farklı bir gelişim süreci izlemiştir. Cumhuriyet’in kurulması ile beraber yapılan reformlar ile toplumda bir yapılanma ve kadının vatandaşlık haklarının verilmesi gündeme gelmiş ve bu da köklü bir toplumsal değişimi beraberinde getirmiştir. Laik bir hukuk yaklaşımının uygulamaya alınması, kadının iş ve eğitim yaşamına, siyasi yaşama katılımını mümkün hale getirmiş, eşitlikçi kamusal politikalarla da teşvik edilmiştir (Çağlar, 2011). 3 Nisan 1930 tarihi itibarıyla yerel seçimlerde ve 5 Aralık 1934 tarihi itibarıyla kadınlar milletvekili seçimlerinde önemli siyasi kazanımlar sağlamıştır. Türk kanunlarında siyasi haklara ilişkin cinsiyetçi yaklaşıma sahip olan hükümler kaldırılmıştır. Fakat nüfusun %50’sini meydana getiren kadınların siyasi alanda temsili yine de oldukça sınırlı kalmıştır. Kadınların erkekler ile eşit olmasını sağlamak adına düzenlenen haklar birçok ülkede de Türkiye’de de teorik olarak hazırlanmış ancak pratikte olması gerektiği şekilde uygulanamamıştır (Çağlar, 2011).

20. yüzyılın içinde kadınların seçmen olarak dikkate alınması, siyasal sistemlerde köklü bir değişiklik yaratmamıştır. Siyasal partiler ve parlamentolar, kadınları sadece seçmen olarak dikkate alıp var olan yapıları büyük ölçüde değiştirmeden korumuştur. Siyasal kurumlar, toplumsal cinsiyetten çok toplumdaki diğer sosyal ve ideolojik farklılıkları temsil etme iddiasıyla varlıklarını sürdürmüştür. Ancak 1970’lerde kadın hareketinin yepyeni bir siyasal gündem ile dünyayı sarsmasının ardından siyasal kurumlar da kadınlardan gelen yoğun bir eleştiriye maruz kalmıştır. 1980’lerin başında siyasal kurumların karar mekanizmaları hala kadınlara sıkı sıkı kapalıdır. En az yüz yıldır ücretli işgücü olarak piyasada varlıklarını sürdüren kadınlar, bürokraside, siyasette ve iş yönetiminde hala “görünmez” olmaya devam etmektedir. Feminist hareket, siyasal kurumların hiyerarşik, merkezci, elitist ve erkek egemen yapıları çerçevesinde onları cinsiyetçi düzenin devamını sağlayan temel kurumlar olarak eleştirmektedir. Siyasal partiler ve parlamentolar, kadınlar açısından dönüştürülecek kurumlar olduğu kadar, zaman zaman da dışında kalınması gereken, özerkliğin gerekli olduğu kurumlar olarak nitelendirilmektedir (Sancar Üşür, 1997).

1980’lerde kadın hareketinin içindeki radikal eleştirilerin ses getirmesi erkek çoğunluklu yapılar olarak Parlamentoları ve çoğu siyasal kesimi rahatsız etmeye başlamıştır. Siyasal partilerin ve parlamentoların “erkek” imajını değiştirmek ve yeni gelişen kadın taleplerini içine almak için esnekleşmesi, bu yılların gözlenebilen bir eğilimi olmuştur. Bu durum, kadın

hareketleri içinde de yeni gelişen kamusal alanı, cinsiyetçilikten arındırma ve dönüştürme isteklerine denk gelmiştir. 1980'lerde, kadın özgürlük hareketi ile siyasi kurumlar arasında yeni gelişmekte olan bu ilişkinin çok çatışmalı, tartışmalı ve sorunlu olduğunu tahmin etmek güç değildir. Kadın hareketi için en vazgeçilmez koşul, özerk ideolojik yapılarını koruyarak cinsiyetçi sistemi eleştiri bombardımanına tutmaya devam etmektir. Siyasi kurumları dönüştürme tartışmaları içinde kadınların mı kurumları değiştireceği, yoksa bundan önce kurumların kadınları yutup, cinsiyetçi sistemin bir parçası haline mi getireceği sorusu uzunca bir süre tartışılmıştır (Sancar Üşür, 1997).

Türk kadını, siyasi haklarının kullanımında erkekler ile eşit konumuna üç aşamada ulaşabilmiştir. Bunların ilki 20 Mart 1930 tarihinde TBMM'de belediye kanununun görüşülmesi esnasında seçimlere kadınların da katılımının gündeme gelmesidir. Yapılan konuşmalar sonrasında bir tartışma yaşanmaksızın sunulan yasa tasarısı kabul edilmiş ve kadınların siyasi yaşamdaki mevcudiyetine yönelik ilk adım da böylelikle atılmıştır. İkinci aşama olarak Meclis kadınlara ihtiyar heyeti ve muhtar seçimlerine katılım hakkını 28 Ekim 1933'te 1924 Anayasasının 20. ve 25. maddelerinin değiştirilmesiyle resmen tanımıştır. Son aşama ise 4 Aralık 1934'te Meclis'e sunulan, kadınların milletvekili seçmesini ve seçilmesini sağlayan yasa tasarısının kabul edilmesidir. Bu haklar, 5 Aralık 1934 tarihli 2598 sayılı kanunla resmen uygulanmaya başlanmıştır (Kaya, 2010).

Kadın hakları ve kadının statüsü ile ilgili önemli bir başka gelişme de Türk Medeni Kanunu olmuştur. Söz konusu kanun 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilmiş olup kanunla birlikte ülkedeki vatandaşlar eşit haklara sahip olmuştur. Kanun çerçevesinde kadınlar önce anne ve eş, ardından evlilikte tek eşlilik esas alınmıştır. Kadına boşanma hakkı tanınmış ve tanıklık etmede cinsiyet farklılıkları da engellenmiştir (Kaya, 2010). Atatürk'ten güç alan Türk kadını, her alanda kendini yenilemiş ve geliştirmiştir. Kadın hakları ve statülerinin iyileştirilmesiyle birlikte Türk toplumunda kadının rolü ve değeri daha da önem kazanmıştır. Bu gelişmeler, Türk kadınının toplumsal ve siyasi hayatta daha etkin bir şekilde yer almasına olanak sağlamıştır. Kadınların siyasi hayata katılımının artırılması toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve demokratik değerlerin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Kadınların siyasi yaşamın karar alma süreçlerinde etkin temsili, demokrasinin temel ilkelerine bağlılığı güçlendirmektedir.

Cumhuriyet dönemi reformları, kadınların kamu alanına açılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu reformlar, kadın-erkek eşitliği fikrini benimseyen yeni kuşaklar ve kadroların yetişmesine katkıda bulunmuştur. Toplumsal ve siyasi dönüşümler sonucunda toplumun

dengelerinde değişiklikler yaşanmıştır. Cumhuriyet ideolojisini benimseyen kesimlerin siyasal etkinlikleri ve toplumsal görünürlükleri zaman zaman değişmiş, ancak laik devlet geleneğinin sağladığı altyapı ve eğitilmiş kadın kesiminin varlığı, ilerici ve eşitlikçi kadroların varlığını sürdürmesini sağlamıştır (Acar, 2010).

Günümüz Türkiye’sinde, bağımsız kadın hareketi küçük ancak etkili bir potansiyele sahiptir. Bu hareket, kadınların haklarının gelişmesinde önemli katkılar sağlamış ve siyasi-toplumsal değişimlerin gerçekleştiği bir dönemde kadınların kamusal alandaki varlığını artırmıştır. Özellikle Avrupa Birliği entegrasyon sürecini, kadın haklarının gelişimi için bir fırsat olarak değerlendiren bu hareket, Medeni Kanun’un değiştirilmesi gibi önemli adımlarda etkili olmuştur. Ayrıca Türk Ceza Kanunu’nun değiştirilmesinde de önemli bir rol üstlenmiştir. Bağımsız kadın hareketi, toplumda kadınların insan haklarının gelişmesi ve yaygınlaşması için sürekli çaba sarf etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların toplumsal ve siyasal alandaki haklarının güçlendirilmesi için yapılan çalışmalar, Türkiye’de kadınların daha aktif ve etkili bir rol oynamasını sağlamaktadır. Bu süreçte kadın hareketi, toplumsal değişim için önemli bir itici güç olarak kabul edilmektedir (Acar, 2010).

Günümüzde siyasal alana kadının katılımı teoride eşit gibi görünse de uygulamada halen önemli sorunlar söz konusudur. Uzunca bir süre boyunca pek çok toplumda yapılan yasal düzenlemeler olsa da siyasetin erkek işi olduğuna yönelik eksik algı tam anlamıyla terk edilememiştir. Siyasal alanda kadınların erkekler ile eşit olduğu fikri yayılmış olsa da birçok finansal ve sosyal unsur kadınların siyasal katılımı önünde engel teşkil etmeye devam etmiştir.

Günümüzde kadınların siyasal alanda var olma çekingenliği sürmektedir. Genel itibarıyla siyasal alanda kadınlar var olma ve adım atma cesaretini gösterememektedir. Toplumun kadınların siyasetteki rolünü daha fazla desteklemesi, eğitim ve fırsat eşitliği sağlanması, ayrımcılığın önlenmesi ve cinsiyet eşitliğini teşvik eden yasal düzenlemelerin yapılması gibi önlemler bu süreci destekleyebilir. Bu çerçevede, kadınların siyasal katılımını artırmak ve toplumdaki cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele etmek için kararlı bir çaba gerekmektedir.

Sonuç

Kadınların siyasal yaşama katılımı ve siyasal haklarını elde edişi, uzun bir süre boyunca çeşitli zorluklarla karşılaşmış ve önemli kazanımlar elde etmiştir. Bu süreçte, kadınlar oy kullanma, seçme-seçilme hakkı gibi temel siyasal haklarını talep etmek için çeşitli mücadeleler vermişlerdir. 20. yüzyılın ikinci yarısında, kadın hakları hareketlerinin dünya çapında ivme kazanmasıyla birlikte, birçok ülke kadınlara siyasal katılım konusunda önemli adımlar atmış ve kadınların siyasal temsil yetlerini artırmıştır. Ancak, kadınların siyasal

yaşama katılımı ve haklarını elde edişi hala tam olarak eşitlikçi bir şekilde gerçekleşmemiştir. Birçok ülkede, kadınlar siyasal alanda hala erkeklerle eşit temsil edilmemekte ve siyasal karar alma süreçlerinde cinsiyet temelli ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Bu nedenle, kadınların siyasal yaşama katılımını artırmak ve siyasal haklarını güvence altına almak için devam eden çaba ve mücadeleler önemlidir. Sonuç olarak, kadınların siyasal yaşama katılımı ve siyasal haklarını elde edişi, sürekli bir mücadele ve çaba gerektiren bir süreçtir. Kadınların siyasal temsiliyetlerinin artırılması, demokratik bir toplumun sağlanması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Siyasal alanda kadınların varlığının ve etkinliğinin artırılması için farklı perspektiflerin ve deneyimlerin siyasal karar alma süreçlerine yansıtılmasını sağlamak ve daha kapsayıcı politikaların oluşturulmasına katkıda bulunmak gerekmektedir. Toplumların ilerlemesi, kadın haklarına verilen değer ve cinsiyet eşitliği konusundaki taahhütlerine bağlanmalıdır.

Türkiye’de kadınların siyasi katılımı, zaman içinde belirli düzeyde ilerleme kaydetmiş olsa da halen önemli zorluklarla karşılaşmaktadır. Ülkede kadınların siyasi temsiliyeti düşük düzeyde kalmakta ve siyasi karar alma süreçlerinde yeterince etkili olmaları engellenmektedir. Bu durum, çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri, aile içi ve toplumsal beklentiler, siyasi partilerde ve kamu yönetiminde kadınların karşılaştığı ayrımcılık gibi etkenler, kadınların siyasi alandaki katılımlarını kısıtlayıcı etkiler göstermektedir. Özellikle kadına yönelik şiddet gibi sorunlar, kadınların siyasi katılımlarını ve etkinliklerini engelleyen temel faktörler arasında yer almaktadır. Kadınların siyasi alanda yeterince desteklenmemesi, eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerinin yetersizliği ve mevcut siyasi yapıların kadınları yeterince temsil etmemesi gibi konular da kadınların siyasi katılımını zorlaştıran unsurlar arasında yer almaktadır. Buna rağmen Türkiye’de son yıllarda kadın hakları konusundaki farkındalık arttığı ve kadınların siyasi katılımını teşvik etmeye yönelik çeşitli adımlar atılmaya da devam etmektedir. Kadına yönelik şiddetle mücadelede alınan önlemler, kadınların siyasi haklarını korumak ve desteklemek için yapılan yasal düzenlemeler ve kadınların siyasi alanda daha fazla temsil edilmelerini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen çeşitli projeler bu adımlar arasında değerlendirilmektedir.

Türkiye’de kadınların siyasi katılımı konusunda daha fazla ilerleme sağlanması için hala önemli çalışmalar yapılması gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, kadınların siyasi alanda daha fazla desteklenmesi ve siyasi yapıların kadınları daha etkin bir şekilde temsil etmeleri için kota uygulaması gibi çeşitli politika ve programların uygulanması önemlidir. Bu şekilde, Türkiye’de kadınların siyasi katılımı ve siyasal hakları konusunda daha

adil ve eşitlikçi bir ortamın sağlanması mümkün olacaktır.

Makale Bilgileri

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Artuklu Kaime dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	Çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.
Yazar Katkıları	Makale tek kişi tarafından kaleme alınmıştır.
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynakça | References

- Acar, F. (2010). Türkiye’de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum. *İçinde: Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama. (Ed.). Yeşiladağ, B. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.*
- Ayata, A. (2011). Siyaset ve Katılım, Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi. *İçinde: Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi. (Ed.). Ecevit, Y., Karkıner, N. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 65-78.*
- Çağlar, N. (2011). Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3(4), 56-79.*
- Değirmenci, N. (2022). Türkiye’de Kadının Siyasal Temsil Sorunu Üzerine Bir İnceleme. *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 409-430.*
- Demir, E. (2021). Çalkuşu Romanı: Cumhuriyet Dönemi Öğretmen Kadın Kimliği İnşasının Toplumsal Cinsiyet Normları Bağlamında Yorumlanması. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2), 317-340.*
- Demir, E. (1985). Kadın ve Siyasal Katılım İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: Antalya Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.* Erişim Adresi: https://sbfdergi.ankara.edu.tr/dergi/erken_gorunum/1985-----Erdi-Demir.pdf (Erişim tarihi: 12.01.2024)
- Duroğlu, S. (2007). *Türkiye’de İlk Kadın Milletvekilleri [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi].* Ankara Üniversitesi.
- Erbay, H. (2019). Tarihsel Süreçte Dünyada ve Türk Toplumunda Kadın Algısı ve Haklarının Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 1- 25.*
- European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms) (European Convention on Human Rights. https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf (Erişim tarihi: 14.01.2024)
- Gökçimen, S. (2008) Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi. *Yasama Dergisi, 6-59.*
- Kaplan, L. (1988). *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kaya, G. (2010). *Kadın Derneklerinin Kadın Siyasal Yaşama Etkisi, KA-DER Örneği [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi].* Kadir Has Üniversitesi.
- Kızılçelik, S. (2002). *Sefaletin Sosyolojisi.* Ankara: Anı.
- Moroğlu, N. (2018). Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(1), 1-30.*
- Örtlek M. ve Tekelioğlu, S. (2013). Türkiye’de Siyaset ve Kadın. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(2), 278-287.*
- Pınarcıoğlu, N. Ş. (2017). Eril Siyasette Kadın Temsili Mi?. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 7(1), 12-24.*
- Sancar Üşür, S. (1997). Siyasal Yaşam ve Kadınlara Destek Politikaları. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/avijk4qj/siyasal-ya%C5%9Fam-ve-kad%C4%B1nlara-destek-politikalar%C4%B1.pdf> (Erişim tarihi: 11.01.2024)
- Tokgöz, O. (1979). *Siyasal Haberleşme ve Kadın.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Yayın No: 429.
- Turan, İ. (1996). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış.* İstanbul: Der.
- Uysal, B. (1984). *Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi.* Ankara: TODAŞE.
- Yavuz, A. (2022). Türkiye’de Kadın Siyasi Haklarına Genel Bir Bakış. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi, 6(2), 67-102.*